

Zaprimljeno: 29.08.2008.
UDK: 331.56 -053.81

Prethodno priopćenje

NEZAPOSLENOST I SOCIJALNA ISKLJUČENOST MLADIH U HRVATSKOJ: PERSPEKTIVA NEZAPOSLENIH MLADIH U RIZIKU ILI S POREMEĆAJIMA U PONAŠANJU¹

Nivex Koller-Trbović
Antonija Žižak

Ivana Jedud

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet
Odsjek za poremećaje u ponašanju

SAŽETAK

Osnovni cilj rada bio je upoznati perspektivu nezaposlenih mladih osoba, rizičnog ponašanja ili s potencijalnim rizicima u okruženju, o statusu i iskustvu nezapolene osobe. Kao polazište u tumačenju rizičnih čimbenika od nezaposlenosti uzet je Kronauerov model socijalne isključenosti definiran sa šest dimenzija (isključenost iz tržišta rada, ekonomska isključenost, socijalna izolacija, institucijska isključenost te prostorna i kulturna isključenost). Provedeno je ukupno 5 fokus grupa s 19 nezaposlenih mladih osoba (u dobi od 18 do 27 godina) iz 4 grada u RH i dvije vrste ustanove (zavod za zapošljavanje i centar za socijalnu skrb). Rezultati istraživanja ukazuju da nezaposlenost za mlade predstavlja važan čimbenik njihove ukupne integracije i osamostaljivanja, odnosno relevantan rizični čimbenik, prije svega ekonomske isključenosti. Ipak, pokazalo se da to, najčešće, ne dovodi do socijalne izolacije kao treće ključne dimenzije u modelu socijalne isključenosti. Takvi rezultati dijelom odgovaraju rezultatima sličnog istraživanja u EU, posebice kad je riječ o južnoeuropskim zemljama (Italija, Španjolska, Grčka), gdje se pokazalo da nezaposlenost ne vodi nužno socijalnoj isključenosti pojedinca jer postoji jaka obiteljska i prijateljska podrška. Rezultati mogu biti iskoristivi i za kreiranje strategija društva u suočavanju s rizikom od (dugotrajne) nezaposlenosti mladih kao i rizikom od njihove socijalne isključenosti.

Ključne riječi: mladi u riziku, nezaposlenost, socijalna isključenost, perspektiva nezaposlenih, fokus grupe

1. UVOD

Danas se, uglavnom, problemu nezaposlenosti više ne prilazi kao jednodimenzionalnom konceptu, već se u praksi EU, ali i u Hrvatskoj udomaćio višedimenzionalni pristup u razumijevanju i istraživanju fenomena socijalne isključenosti unutar kojeg većina autora uvrštava i nezaposlenost (Kronauer, 1998, prema Kiesebach, 2003; Šućur, 2004; Matković i Štulhofer, 2006). Iako Šućur (2006) naglašava da pojam socijalne isključenosti treba shvatiti više kao

tzv. kišobranski pojam nego kao pojam koji se može jasno operacionalizirati, ipak se može reći da je taj pojam i pristup obuhvatniji i životniji od pojedinačnih (primjerice, nezaposlenost, siromaštvo) te bolje odražava trendove prema većoj socijalnoj integraciji i participaciji građana u suvremenom društvu. Taj višedimenzionalni koncept povezuje i materijalne i nematerijalne aspekte životnog standarda, a isključenost iz jednog područja može imati za posljedicu isključenost iz drugih područja te autori najčeće spominju tzv. spiralnu nesigurnost, odnosno spiralni

¹ Ovaj rad dio je bilateralnog projekta pod nazivom *Socijalna uključenost i strategije življenja nezaposlenih mladih u Hrvatskoj i Sloveniji u europskom kontekstu* kojeg Odsjek za poremećaje u ponašanju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (projekt Usklađenost intervencija s potrebama djece i mladih u riziku: izrada modela) provodi suradno s Oddelkom za socialnu pedagogiku Pedagoške fakultete v Ljubljani, Slovenija te posredno, djelomično komparativno, s projektom YUSEDER (Youth Unemployment and Social Exclusion: Objective Dimensions, Subjective Experiences, and Innovative Institutional Responses in Six European Countries).

efekt (Šverko, Galić, Maslić Seršić, 2006; Matković i Štulhofer, 2006; Šućur, 2006).

Socijalna isključenost odnosi se na razmjerno trajnu višestranu prikraćenost pojedinca (Barnes, 2002, prema Šverko, Galić i Maslić Seršić, 2006, 2) ili dinamički proces otuđivanja iz svih sustava koji omogućuju integraciju pojedinca u društvo (Walker i Walker, 1997, prema Šverko, Čalić i Maslić Seršić, 2006, 2). Socijalna isključenost tako se uglavnom dovodi u vezu s pojmovima siromaštva, nezaposlenosti i nejednakosti, odnosno, diskriminacije. Konceptom socijalne isključenosti želi se upozoriti na probleme socijalne participacije, kada pojedinci ili skupine više ne sudjeluju u ključnim procesima društva i smanjuju svoje društvene kontakte (Izješće UNDP Croatia, 2006).

Šućur (2006, 46) navodi brojne autore (Berghman, 1995, 1997; Vlemnickx i Berghman, 2001; Choffé, 2001; Alden i Thomas, 1998; Saraceno, 2001) koji smatraju da se isključenost može pojmiti kao neuspjeh u jednom ili više slijedećih socijalnih sustava:

- demokratsko-pravnom sustavu, koji osigurava građansku ili civilnu integraciju,
- radno-tržišnom sustavu, koji promiče ekonomsku integraciju,
- sustavu socijalne dobrobiti, koji promiče socijalnu integraciju i
- obiteljskom sustavu i sustavu lokalne zajednice, koji osigurava interpersonalnu integraciju.

Tako se koncept socijalne isključenosti svrstava u polje razumijevanja životnog položaja pojedinca kao dinamičan, multidimenzionalan proces, koji uključuje objektivne situacije, socijalne i ekonomske aspekte života pojedinca, subjektivna iskustva i ovisan je o raspoloživim individualnim i socijalnim izvorima (Rapuš-Pavel, 2005a).

Šućur (2006) navodi da se u brojnim definicijama među socijalno isključene osobe ubrajaju oni članovi društva koji ne mogu participirati u normalnim aktivnostima građana tog društva jer im to onemogućuju čimbenici izvan njihove kontrole (isključenost kao nepotpun pristup pravima građanskog statusa). Radi se npr. o zdravstvenoj zaštiti, osnovnom obrazovanju, materijalnom standardu itd.

U istraživanju socijalne isključenosti u Hrvatskoj Matković i Štulhofer (2006) prihvaćaju definiciju po kojoj socijalna isključenost govori o nesudjelovanju u društvenim aktivnostima, nedostatku društvenih veza i moći, te dezorganiziranosti koja marginalizira i prikraćuje. U svom istraživanju socijalno isključene definiraju kao one koji su siromašni, nezaposleni i

socijalno izolirani (takvih je u Hrvatskoj, prema rezultatima njihovog istraživanja, 9,7%). Šućur (2006) nalazi 2,1% socijalno isključenih osoba u RH starijih od 18 godina. Pritom polazi od definicije socijalne isključenosti kroz 4 dimenzije, a to su: objektivno siromaštvo, subjektivna percepcija siromaštva, stambeni uvjeti i potrošna dobra i socijalne veze. Jasno je, stoga, da rezultati značajno ovise o definiranju koncepta socijalne isključenosti što je kod različitih autora, različito. Ipak, jedinstveni su u stavu da je riječ o više, a ne jednodimenzionalnom konstrukt.

Možda u boljem razumijevanju pojma socijalne isključenosti može pomoći tumačenje pojma socijalne uključenosti kao procesa koji osobama izloženim riziku od siromaštva i socijalne isključenosti pruža mogućnosti za stjecanje prilika i resursa nužnih za puno sudjelovanje u gospodarskom, društvenom i kulturnom životu, kao i za uživanje u životnom standardu i dobrobiti koji se smatraju normalnim u društvu u kojem žive. Riječ je i o značajnijem sudjelovanju pojedinca u procesu odlučivanja što utječe na život i pristup temeljnim pravima (Zajednički memorandum o socijalnom uključivanju RH, 2007, 58).

Vezano uz nezaposlenost kao ključnu varijablu socijalne isključenosti i Kieselbach (2003), također, govori o materijalnim i nematerijalnim aspektima socijalne isključenosti. Navodi da su se autori ranije uglavnom usmjeravali prema novčanom aspektu takve životne situacije, dok se u novije vrijeme fokus usmjerava na nematerijalne, odnosno subjektivne dimenzije.

Kao polazište za definiranje socijalne isključenosti u ovom radu uzima se definicija Kronauera (1998, prema Kieselbach, 2003) koja sadržava i tzv. materijalne i nematerijalne te individualne i društvene karakteristike. Tako je socijalna isključenost definirana kao dinamičan, multidimenzionalan proces koji uključuje socijalni i ekonomski aspekt života, subjektivna iskustva i objektivne situacije i ovisi o dostupnim osobama i socijalnim resursima. U razumijevanju socijalne isključenosti potrebno je usmjeriti pozornost i na one čimbenike koji uvećavaju ili umanjuju vulnerabilnost individue. Pritom se nezaposlenost drži središnjim pokazateljem socijalne isključenosti. Uz nezaposlenost, kao središnje dimenzije socijalne isključenosti pokazale su se još dvije dimenzije, ekonomska i socijalna, odnosno ekonomska isključenost i socijalna izolacija (Kieselbach, 2003). U interakciju s prethodnima potrebno je staviti i ostale tri dimenzije, a to su institucionalna, kulturna i prostorna isključenost. Neki autori pridružuju i sedmu dimenziju, psihičkog i fizičkog zdravlja (više vidjeti kod Rapuš-

Pavel, 2005b). Autorica navodi da između zdravlja i nezaposlenosti postoji realna, ali ne i linearna veza jer na zdravlje utječe i niz drugih čimbenika. No, nezaposlenost kod mladog čovjeka može utjecati na doživljaj sebe, svoje vrijednosti, svog statusa i uloge, odnosno uzrokovati psihičke posljedice na slici o sebi. Tako se može razviti "naučena nemoć" kada mladi koji nisu dobili posao postaju apatični, depresivni, nemoćni, a to ih vodi do osjećaja bespomoćnosti te nemogućnosti nadziranja takve situacije. Budući da to utječe na kognitivnu, emocionalnu i motivacijsku komponentu pojedinca, smanjuje se njegov napor oko traženja rješenja, a povećava anksioznost što dovodi do gubitka očekivanja od budućnosti (Krizmanić, 1991). Žorga i Poljšak-Škraban (2007) navode rezultate brojnih istraživanja (Rapuš-Pavel, 2004, Hanse i Engstrom, 1999, Kavara-Vidmar, 1994 i drugih autora) o dokazanom, naravno ne linearnom i ne kod svih osoba istom, efektu i razvojnom putu fizičkih ili psihičkih posljedica na ukupno zdravstveno stanje nezaposlene osobe.

Slijedi kratak opis pojedinačnih dimenzija Kronauerovog modela socijalne isključenosti (1998, prema Kieselbach, 2003), prema kojem se u ovom radu nastojalo istražiti i razumjeti razloge i utjecaje nezaposlenosti na mlade, posebice one koji su već izloženi riziku zbog problema u ponašanju i/ili okruženju u kojem žive. To su:

1. Isključenost iz tržišta rada je dimenzija koja opisuje situaciju suočavanja s vanjskim ograničenjima ulaska ili ponovnog ulaska na tržište rada i povezana je s pojedinčevim (namjernim) povlačenjem iz tržišta rada, koje može biti posljedica iskustva rezignacije radi višekratnog zapošljavanja ili pokušaja zapošljavanja.
2. Ekonomska isključenost predstavlja dimenziju koja uključuje siromaštvo, financijsku ovisnost od države ili drugih socijalnih skupina i pojedinaca. Ta ovisnost, za pojedinca, može biti neprihvatljiva. Uključuje i pomanjkanje financijskih izvora za vlastito ili preživljavanje obitelji pojedinca.
3. Institucionalna isključenost predstavlja dimenziju koja proizlazi iz obrazovnog sustava (redovitog, kao i nastavka školovanja i osposobljavanja), mjera i odaziva institucija na nezaposlenost i siromaštvo, javnih i privatnih institucija (banke, osiguranja i sl.). Pored pomanjkanja potpore prije i u vrijeme nezaposlenosti, još su dva čimbenika važna: iskustvo institucionalne ovisnosti vođeno

osjećajem srama i pasivnosti i mogući kontraproduktivan učinak državnih pomoći koje su namijenjene tome da socijalno isključene uključuje u stabilan sustav.

Četvrta i peta dimenzija su međusobno usko povezane.

4. Isključenost kroz socijalnu izolaciju opisuje povlačenje iz socijalnih mreža ili povlačenje pojedinca, što vodi smanjivanju kontakata na samo jednu specifičnu skupinu ljudi ili čak ukupnu izolaciju pogođenog pojedinca.
5. Kulturna isključenost odnosi se, na društvenoj razini, na nemogućnost življenja u skladu s društveno prihvatljivim normama i vrijednostima, s mogućim posljedicama identifikacije s devijantnim ili odstupajućim oblicima ponašanja. Stigmatizacija i sankcioniranje od strane socijalne okoline također je uključeno u tu dimenziju.
6. Prostorna isključenost odražava se u uvjetima prebivanja, prostornoj koncentraciji osoba s ograničenim financijskim mogućnostima, koje često imaju sličnu socijalnu i/ili kulturnu pozadinu, a uključuje i doživljaj prostorne izolacije i pomanjkanja infrastrukture na području prebivanja (smanjene mogućnosti prijevoza, kulturnih događanja, trgovina itd.).

Riječ je o spiralnom efektu dimenzija socijalne isključenosti, posebice tri ključne dimenzije. Kako navode Šverko, Galić i Maslić Seršić (2006) dugotrajna nezaposlenost može dovesti do siromaštva i socijalne izolacije što opet smanjuje mogućnosti zapošljavanja. Stoga su autori željeli provjeriti kakva je, s tim u svezi, situacija s dugotrajnom nezaposlenosti u Hrvatskoj, budući su rezultati nekih stranih istraživanja pokazali različite utjecaje nezaposlenosti u različitim sredinama. Rezultati prvog istraživanja (Šverko, Galešić, Maslić Seršić, 2004) nisu potvrdili očekivane razlike između dugo i kratkotrajno nezaposlenih osoba u Hrvatskoj. Autori su smatrali da je takav rezultat djelomično posljedica određenih metodoloških nelogičnosti te su u narednom, longitudinalnom istraživanju otklonili ta ograničenja. Rezultati tog istraživanja potvrdili su očekivanja da produžena nezaposlenost vodi siromaštvu i socijalnoj izolaciji, koji potom dodatno smanjuju mogućnost zapošljavanja, dok su s druge strane ispitanici koji su počeli raditi / našli posao popravili svoje financijsko stanje i socijalnu integraciju (Šverko, Galić, Maslić Seršić, 2006).

Pokazatelji ovih, kao i drugih suvremenih istraživanja (Rapuš-Pavel, 2005a, 2005b, Kieselbach,

2003) pripisuju radu / zapošljavanju središnju ulogu u procesu osamostaljivanja mlade osobe (iako to ne vrijedi za sve mlade osobe, vrijedi za većinu), njene nezavisnosti, emancipacije u svakom pogledu. Ako je riječ o prosječnim socijalnim prilikama mlada osoba koja je zaposlena ima mogućnost ekonomski se osamostaliti (briga o egzistencijalnim potrebama), ali i psihološki (može zadovoljavati osnovne psihosocijalne potrebe za pripadanjem, druženjem, važenjem, zabavom, slobodom, sigurnošću, samoaktualizacijom). Može slobodno donositi vlastite izbore i ne treba biti podređena drugim osobama ili socijalnim skupinama zbog bilo kakve, no primarno ekonomske ovisnosti. Takva neovisnost i sloboda odlučivanja nužan je temelj potpunog razvoja osobnosti i preduvjet zadovoljstva pojedinaca vlastitim životom. U takvim okolnostima ljudi su skloniji dalje razvijati vlastite potencijale, biti proaktivni, kreativni, uspostavljati bolje odnose s drugim ljudima, težiti većim postignućima. Ako okrenemo perspektivu prethodno rečenog, postaje jasno da nezaposlenost značajno smanjuje mogućnosti o kojima je bilo riječi, drugim riječima, stvara ovisnost, nezadovoljstvo, sumnju u sebe i druge ljude, društvene institucije i sustave, bescijelivost te umanjuje potencijale za zadovoljavanje svih (i egzistencijalnih i psihosocijalnih) potreba. Stoga teza o nezaposlenosti koja ide ruku pod ruku sa socijalnom isključenosti ima puno smisla.

Poznato je, međutim, da sve što je naprijed rečeno može intenzivirati i dodatno opteretiti kada je riječ o mladim osobama koje su ranjivije zbog okolnosti u kojima žive (npr., život na otoku, etničko podrijetlo i dr.) ili zbog problema u vlastitom ponašanju (primjerice, napuštanje školovanja, delinkventno i kriminalno ponašanje, izrečene odgojne mjere itd.). Stoga nas je posebno zanimalo kakva iskustva s nezaposlenošću i drugim aspektima participacije u svakodnevnom životu imaju mladi s rizikom u okruženju ili rizikom zbog ispoljenih poremećaja u ponašanju.

2. PROBLEM I CILJ ISTRAŽIVANJA

U ovom dijelu projekta *Socijalna uključenost i strategije življenja nezaposlenih mladih u Hrvatskoj i Sloveniji u europskom kontekstu*, temeljem samoiskaza sudionika istraživanja željelo se upoznati i razumijeti iskustvo i način na koji nezaposleni mladi u riziku i/ili s poremećajima u ponašanju vide svoj položaj i status nezaposlene osobe i rizik od socijalne isključenosti te moguće načine rješavanja takve situacije, što predstavlja osnovni cilj rada.

Specifičnim ciljevima željelo se usmjeriti na:

- identificiranje ključnih individualnih i socijalnih rizičnih i zaštitnih čimbenika od nezaposlenosti, prema iskazu sudionika istraživanja;
- primijenu Kronauerovog modela socijalne isključenosti u identifikaciji i tumačenju rizičnih i zaštitnih čimbenika;
- moguće smjernice za unapređenje stručnih intervencija sukladno načinu kako to proizlazi (eksplicitno i implicitno) iz iskaza sudionika istraživanja.

3. METODE RADA

Sudionici u istraživanju

Budući da je riječ o kvalitativnom istraživanju izbor sudionika je namjeran, odnosno, u ovom istraživanju riječ je o teorijskom uzorkovanju (Ajduković, 2008, 48).

U skladu s ciljevima istraživanja sudionici u ovom istraživanju izabrani su u odnosu na slijedeće kriterije:

A. Osnovni kriteriji za izbor sudionika za istraživanje / razgovor u fokus grupama bili su²:

- dob između 18 i 26 godina
- trajanje formalne nezaposlenosti minimalno 6 mjeseci
- neuključenost u obrazovanje te, naravno,
- dragovoljno sudjelovanje

B. Dodatnim kriterijima nastojali smo uključiti:

- mlade u riziku (život na otoku, romska etnička pripadnost) ili s poremećajima u ponašanju (imaju ili su imali izrečenu posebnu obvezu ili drugu odgojnu mjeru, ovisnike, maloljetne trudnice)

U skladu s tim kriterijima sudionike smo "tražili" posredstvom stručnih djelatnika u zavodima za zapošljavanje i centrima za socijalnu skrb. Na taj način uspjeli smo provesti razgovore u pet fokus grupa, s ukupno 19 sudionika (Zavodi za zapošljavanje Zagreb i Krk te centri za socijalnu skrb Zagreb, Varaždin i Čakovec). Neka obilježja sudionika istraživanja nalaze se u tablici 1.

Većina mladih, sudionika u istraživanju, su mladići (2/3) sa završenom srednjom školom, u dobi od

² Budući da je riječ o bilateralnom projektu, osnovni kriteriji za odabir sudionika definirani su u skladu sa slovenskim projektom.

Tablica 1. Obilježja sudionika istraživanja

		Zagreb – HZZ	Zagreb - CZSS	Krk - HZZ	Varaždin - CZSS	Čakovec – CZSS
Spol	Muškarci	1	2	2	6	2
	Žene	2	-	2	-	2
Dob	19 - 20	1	2	-	1	4
	21 - 23	1	-	1	4	-
	23 - 27	1	-	3	1	-
Završena škola *	Osnovna	1	2	-	-	1
	Srednja	2	-	2	6	3
	Fakultet	-	-	2	-	-
Dužina nezaposlenosti**	6 mj - 1 g.	1	-	4	2	1
	1 - 5 g.	2	2	-	4	3
Prijavljenost na HZZ	Da	3	1	4	3	4
	Ne	-	1	-	3	-
Rad na crno	Da	2	1	3	5	3
	Ne	1	1	1	1	1

* Obrazovna struktura sudionika:

- OŠ - 4 (pokušali se dalje školovati, ali brzo odustali)
- SŠ - 13 (poljoprivredna, ekonomska, policijska, elektroindustrijska, rudarsko - tehnička, automehaničarska, elektrostrojarska - 2, gimnazija, kuharska, keramičarska, obučarska, pekarska)
- završen fakultet - 2 ž (Ekonomski fakultet)

** Financijska i materijalna ovisnost o:

- roditeljima - 15
- mužu - 1
- centru za socijalnu skrb i roditeljima - 2 (bračni par koji živi sam, a pomoć dobiva od socijalne službe i nešto od roditelja)
- neovisni - 1 (mladić koji stalno radi "na crno" i sam se uzdržava)

19 do 23 godine, pretežito dugotrajno nezaposleni³ i prijavljeni na Zavod za zapošljavanje.

Specifična obilježja sugovornika:

- četvero sudionika iz istraživanja žive na otoku što predstavlja određenu specifičnost zbog sezonskog zapošljavanja, odnosno, teškoća u pronalaženju zaposlenja tijekom zimskog razdoblja;
- socijalno-zaštitne intervencije (materijalna pomoć, savjetovanje, pomoć u pronalaženju zaposlenja) i liječenje ranije ili sada u tijeku su kod petero sugovornika;
- poremećaje u ponašanju, sada ili ranije, u obliku nasilja, krađa, konzumiranja droge, maloljetničke trudnoće, težih prekršaja i sl., nalazi se kod desetoro sugovornika;
- posebne obveze i odgojne mjere zbog poremećaja u ponašanju bile su ili su sada u tijeku kod desetoro sugovornika.

Način provođenja istraživanja

Razgovori sa sudionicima vođeni su u *fokus grupama prema slijedećoj strukturi i pitanjima*

³ Iako je 8 od 19 sudionika istraživanja nezaposleno od 6 mjeseci do jedne godine, što odstupa od kriterija dugotrajne nezaposlenosti, često se drži da je to, kad je riječ o mladoj osobi, dugačko razdoblje i da bi mladoj osobi trebalo omogućiti zapošljavanje u roku od 6 mjeseci (u Nizozemskoj, primjerice). Osim toga, čak četiri sudionika u tom subzorku stanovnici su otoka te je razumljivo da je riječ o povremenom zapošljavanju tijekom turističke sezone, ali je najčešće riječ o poslovnima van struke i interesa sudionika.

(pitanjima se nastojao pratiti teorijski okvir socijalne isključenosti, kao i zadovoljiti strukturu vođenja razgovora u fokus grupi):

Otvaranje/uvod:

1. Kako ste na kraju svog školovanja / stručnog osposobljavanja zamišljali svoj budući profesionalni život? Jeste li se željeli zaposliti? Jeste li imali ideju kako će taj posao izgledati?

Prijelazna i ključna pitanja:

2. Gdje se sada nalazite u odnosu na ta očekivanja? Što se sada događa? Koja su ključna obilježja tog položaja?
3. Koje su prednosti, a koji nedostaci položaja nezaposlenosti? Kako i od čega živite? Čega se morate odreći ili što bi se u Vašem životu promijenilo kad bi ste bili zaposleni?
4. Što poduzimate kako bi promijenili sadašnju situaciju? Što konkretno radite na tome da se zaposlite?
5. Od koga u ovom životnom razdoblju dobivate najviše pomoći i podrške? U čemu se sastoji ta pomoć i podrška?
6. Kako se nosite s nezaposlenošću? S tom situacijom?

Zaključna pitanja:

1. Kako vidite svoju budućnost? Gdje očekujete više pomoći i podrške? Što Vi možete / pla-

nirate napraviti?

2. Recite sve ono što Vas nismo pitale, a Vi smatrate značajnim i želite da se preko naših izvješća prenese dalje.

Razgovori su vođeni tijekom svibnja, lipnja i srpnja 2007. godine u prostorijama centara za socijalnu skrb ili zavoda za zapošljavanje. Jedan od istraživača je vodio razgovor, a drugi zapisivao odgovore, za što je u uvodnom razgovoru dobivena suglasnost sudionika.

4. ANALIZA ODGOVORA

Empirijsku građu za analizu sadržaja predstavljao je prijepis doslovnih izjava sudionika fokus grupa (ispis se nalazi kod autora). Nakon višekratnog čitanja izjava sudionika, učinjeno je sažimanje teksta, odnosno definiranje jedinica kodiranja i kodiranje te pripisivanje pojmova i razvrstavanje u kategorije, a rezultatima su pripisane frekvencije odgovora. Doslovni iskazi sudionika tiskani su u italiku. Takav postupak primijenjen je unutar svakog pitanja te prikaz rezultata slijedi postavljena istraživačka pitanja. Riječ je o kvalitativnoj tematskoj analizi. U završnom dijelu rada tako dobiveni rezultati provedeni su kroz pojedinačne dimenzije Kronauerovog modela socijalne isključenosti te diskutirani u odnosu na rizične i zaštitne, individualne i socijalne čimbenike socijalne isključenosti s naglaskom na nezaposlenost te eventualne moguće prijedloge mjera koje su proizašle iz izjava sugovornika istraživanja.

Slijedi analiza pojedinačnih pitanja, odnosno, tema.

Što su sudionici istraživanja mislili raditi i kako su na kraju školovanja zamišljali svoj budući profesionalni život, svoj budući posao

Iz odgovora sudionika proizlazi da često niti nisu razmišljali o budućem poslu ili su imali očekivanja da će se sa završenim obrazovanjem moći zaposliti, a pokazalo se suprotno ili su imali drugačije profesionalne interese od onoga što su upisali. Nekoliko njih koji imaju završenu osnovnu školu ranije niti nisu razmišljali o zapošljavanju i profesionalnoj usmjerenosti, tek u posljednje vrijeme (nakon višegodišnje nezaposlenosti) razmišljaju o tome što bi mogli raditi ili eventualno nastavili školovanje. Preciznije, sudionici istraživanja govore o: izostanku profesionalnih planova za budućnost, pomanjkanju vizije za budućnost, nezainteresiranosti za budući posao, nemotiviranosti za školovanje, neusklađenosti očekivanja i realiteta, odnosu između interesa i odabira školovanja, nezadovoljstvu

postignutim znanjem, svijesti o potrebi daljnjeg školovanja, odnosno, rezultate je moguće interpretirati u odnosu na:

1. raniji odnos prema profesionalnoj budućnosti (izostanak profesionalnih planova, pomanjkanje vizije, nezainteresiranost za budući posao). Većina mladih iznosi da nisu razmišljali što će raditi u životu (11).
2. odnos prema izabranom i završenom obrazovanju (nemotiviranost za školovanje, neusklađenost očekivanja s realitetom, odnos između interesa i odabira školovanja, nezadovoljstvo postignutim znanjem). Dva sugovornika navode da su upisali i završili željenu školu, a dvojica (braća) su prema tatinoj želji upisali i završili srednju školu s kojom će, jednog dana, moći nastaviti tatin posao u privatnoj tvrtki. Međutim, većina (11) mladih smatra da su razmišljali o tome što će raditi u budućnosti, sigurno bi upisali neku drugu školu. Dosta mladih je imalo neke druge interese i aspiracije za školovanje, primjerice: studij umjetnosti, farmacije, arhitekture, socijalnog rada, kompjuterski design, sportsko-ekonomska škola, policijska škola, škola za konobare (ukupno njih 8). Neki od njih su i započeli školovanje, ali su brzo odustali, najčešće zato jer im je bilo preteško, a dio njih nije mogao upisati željenu školu / fakultet zbog: nedostatka financija, sukoba sa zakonom, tjelesnih povreda, udaljenosti, slabih ocjena itd. Nezadovoljstvo završenom školom / fakultetom i postignutim znanjem moguće je prepoznati u slijedećim izjavama sudionika (6). Školski i fakultetski programi nisu prilagođeni i usklađeni s potrebama prakse, ni sadašnje ni buduće, danas se treba znati snaći, biti kreativan, polivalentan, povezivati, a neki programi su samo teorijski, udaljeni od života i prakse, zastarjeli, nepotrebni; s elektroindustrijskom školom se ne može zaposliti jer novi televizor košta manje nego da ga se popravlja; s diplomom Ekonomskog fakulteta se ne može zaposliti jer ispada da ništa ne znamo što je u praksi potrebno za zapošljavanje itd.).
3. sadašnji odnos prema profesionalnoj budućnosti (svijest o potrebi nastavka školovanja). Javlja se rijetko, posebice kod sudionika koji imaju završenu samo osnovnu školu i više kao svijest o potrebi, a manje kroz osobnu motivaciju (primjerice, jedan sudionik kaže: Kad jednom staneš teško se ponovo pokrenuti).

Iz prethodnog bi se mogao izvući zaključak da među nezaposlenim mladima, sudionicima razgovora, prevladava iskustvo nedovoljne profesionalne usmjerenosti i motiviranosti za obrazovanje koje su završili ili za nastavak obrazovanja uopće. Možda se može, stoga, razmišljati u smjeru boljeg informiranja mladih o mogućnostima školovanja, rada i zapošljavanja kada su na pragu odlučivanja za buduću profesiju, kao i veće podrške mladima da upišu željeno obrazovanje. Sigurno nije zanemarivo nezadovoljstvo nekih sudionika znanjem koje su dobili tijekom školovanja, a koje procjenjuju nedovoljnim i neadekvatnim u odnosu na potrebe tržišta rada. S jedne strane to ukazuje na potrebu definiranja potreba za konkretnim profesijama, odnosno, potrebnim znanjima i kompetencijama, od strane poslodavaca, službi za zapošljavanje i sl., a s druge strane o preispitivanju učinkovitosti obrazovnih programa u skladu s definiranim potrebama prakse.

Gdje se sugovornici sada nalaze u odnosu na ta očekivanja i što se sada događa u svezi sa zapošljavanjem

Dvije su kategorije prepoznate u odgovorima sudionika na ovo pitanje:

1. status nezaposlenosti (definiiraju ga pojmovi formalne potvrde nezaposlenosti (prijava na zavod za zapošljavanje) i neformalne potvrde nezaposlenosti (rad na crno). Većina sudionika (njih 15) prijavljena je na Zavod za zapošljavanje najviše radi eventualnih prednosti ili povlastica (npr. pokaz). Njih 13-ero povremeno radi na crno, no neki samo kraće vrijeme i poslije više nemaju takva iskustva, a drugi kontinuirano rade na crno, nekada i po više poslova (9). Od 19-ero mladih, 2/3 povremeno ili stalno radi "na crno", a 3/4 je prijavljeno na Zavod za zapošljavanje.
2. razlozi nezaposlenosti. Ovu kategoriju bilo je moguće definirati kroz slijedeće izjave sudionika, odnosno sažete pojmove. Poslodavci traže radno iskustvo, a *gdje da ga steknem* (to je problem svih sudionika). Slaba plaća (uglavnom ne žele prihvatiti posao za mjesečnu plaću ispod 3000,00 do 4000,00 kn) *jer ionako sve ode na stan i hranu* (i to je stav gotovo svih sudionika). Pomanjkanje "veza i poznanstva" da bi se zaposlili - gotovo svi vjeruju *da je danas za zapošljavanje potrebno imati veze i poznanstva*. Problemi rada kod privatnika (*moraš raditi 120%, a slabo te plate, otpuste kad žele, nemaš nikakvih prava*). Ovdje je, također, riječ o iskustvu većine sugovornika koji su kroz formalno ili

neformalno zapošljavanje imali iskustvo rada u privatnom sektoru (11). Dvojbe između željenog i mogućeg radnog mjesta (npr. *ne želim prihvatiti posao ispod razine završene kvalifikacije ili ne želim raditi posao u struci koju sam završio* i sl.). Riječ je o troje sugovornika. Vrsta posla (radi se o fizičkim poslovima za koje trojica mladića navode da su im ponuđeni, ali im oni zbog svoje *slabije konstitucije ili lošeg zdravlja ne mogu udovoljiti*). Problemi s nadređenima (*ne želim imati šefa, želim sam biti svoj šef ili posvađao sam se i dao otkaz* itd.). O takvom iskustvu govore dva mladića. Spolna diskriminacija (dvije sugovornice navode da muškarci puno lakše nađu posao jer, *iako to poslodavci ne bi smjeli, pitaju hoću li se udati, roditi* itd.). Nepotpuna ili neadekvatna škola (četvero sudionika ima završenu osnovnu školu, a kod nekolicine je riječ o pomanjkanju posla u struci koju su završili) (7). Odustajanje, rezignacija (*ništa se ne zbiva, mat pozicija*). Takav stav prisutan je kod dvojce sugovornika. Bračni par Roma govori i o etničkoj diskriminaciji (*kad čuju prezime odmah kažu da nema posla*).

U odnosu na frekvencije odgovora sudionika, najviše njih govori o nekoliko ključnih problema zbog kojih im je otežano zapošljavanje, a to su: problem radnog iskustva koje poslodavci traže, a mladi ga nemaju gdje steći, problem niskih primanja koja ne osiguravaju niti minimalnu egzistenciju i osamostaljivanje te negativan stav prema zapošljavanju u privatnom sektoru zbog niza razloga (prisiljavanje na rad preko radnog vremena bez nadoplate, "rad na crno", nesigurnost, loš odnos, slaba plaća, kašnjenje u isplati itd., odnosno, generalno nepoštovanje prava radnika). Zanimljivo je da se i u istraživanju Raboteg-Šarić i Rogić (2002, 86) pokazao negativan trend mladih prema zapošljavanju u privatnim poduzećima (samo 8% iskazuje pozitivan stav) zbog izloženosti samovolji poslodavaca i nemogućnosti zaštite prava radnika.

Moguće je, stoga, prepoznati probleme koji muče sve ili većinu nezaposlenih mladih koji su sudjelovali u istraživanju, ali i neke vrlo specifične koji se više vežu uz mlade određenih karakteristika. Primjerice, problemi s nadređenima, nedovoljna ili neadekvatna kvalifikacija, rezignacija, etnička ili spolna pripadnost.

Prethodno ukazuje na smjernice koje bi, s jedne strane, država mogla i trebala poduzeti u cilju zaštite prava i otvaranja mogućnosti zapošljavanja mladim osobama (primjerice, kontrolom pošto-

vanja postojećih zakona, zakonskim određenjem minimalne plaće, plaćenim pripravničkim stažem, većom kontrolom poštovanja prava radnika u privatnom sektoru i sl.), a s druge strane specifične službe i institucije namjenjene mladima u riziku ili s poremećajima u ponašanju (npr. trening socijalnih i komunikacijskih vještina, briga o sebi, samozastupanje itd.). Jer, usporedba ovih s rezultatima istraživanja mladih Zagrebačke županije u svezi razloga eventualne nezaposlenosti (Potočnik, 2006, 124) pokazuje velike sadržajne razlike. U tom je istraživanju na prvom mjestu rangirana ekonomska situacija u zemlji, zatim pomanjkanje veza i poznanstava, prevelika konkurencija, teško zapošljavanje u struci, ekonomska situacija u regiji, izostanak potrebnih znanja i vještina. Sličnosti se nalaze samo kod varijabli pomanjkanja veza i poznanstava te teškoća nalaženja posla u struci. Ovim istraživanjem identificirani su vrlo specifični razlozi teškoća pronalaženja zaposlenja i, u odnosu na spomenuto istraživanje, sugovornici su manje usmjereni na globalnu društveno-ekonomsku situaciju u zemlji, a više na konkretne teškoće s kojima se svakodnevno suočavaju. Nedvojbeno jedan od razloga za to proizlazi iz načina provođenja istraživanja, odnosno, izbora sudionika istraživanja.

Koje su prednosti, a koji nedostaci položaja nezaposlenosti, prema iskazu sudionika istraživanja, te kako i od čega sudionici razgovora žive, čega se odriču i što bi bilo drukčije kad bi bili zaposleni

Govoreći o **prednostima**, odnosno, **nedostacima** položaja nezaposlenosti u odgovorima, gotovo svih sudionika, javlja se se pojam vremena, odnosno, količine raspoloživog vremena. Ovaj pojam isprva se iskristalizirao kao prednost položaja nezaposlenosti (npr. *radim što hoću, rasporedim vrijeme kako hoću, imam vremena za bavljenje sportom, djetetom, stignem više slušati, gledati, čitati*), a odmah potom kao nedostatak (*previše vremena imam, dosada, ulijenim se, ničim se ne bavim, ne mogu više gledati tv, nemam novaca za izlaske, pa doma ležim cijeli dan, svaki dan je isti, svaki dan je vikend*). Sugovornici na kraju dolaze do zaključka da imati vremena i nije neka prednost jer bi radje radili. Kad rade stignu puno više toga napraviti, bolje su organizirani nego kad ne rade. Neki od sudionika drže da ne postoje prednosti nezaposlenosti, odnosno *nema dobrih strana nezaposlenosti*, posebno se to odnosi na slobodno vrijeme koje im ništa ne znači jer kako kaže jedan sudionik: *na Zavodu dobim tramvajsku kartu, ali kaj će mi kad nemam di ići*. Jedan sugovornik koji ima izrečenu

sudsku odgojnu mjeru kaže da i *na sudu gledaju loše na to ako nisi zaposlen jer misle ako ne radiš da praviš gluposti*. Sudionici govore o teškoćama svakodnevice koja im je ispunjena velikom količinom nepotrebnog i neiskorištenog vremena.

Iz navedenog proizlazi da je najveća prednost statusa nezaposlenosti vrijeme (puno slobodnog vremena), no dužinom razgovora i ta najveća prednost se pretvara u nedostatak. Kako navode Hendry i Raymond (1983, prema Žorga i Poljšak Škraban, 2007), nezaposlenost generira doživljavanje slobodnog vremena kao "praznog vremena". To, drugim riječima, znači da je nužno potrebno razmišljati o različitim oblicima pomoći nezaposlenim mladim ljudima kako bi se to vrijeme nezaposlenosti svelo na minimum, ali i kako bi se organizirale i mladima stavile na raspolaganje određene aktivnosti i sadržaji (obrazovni, radni) kojima bi mogli smisleno ispuniti prazninu slobodnog vremena dok su nezaposleni. Jer kako navodi i Giddensu (2000, prema Štimac Radin, 2002, 249) iznuđena je nezaposlenost povezana s nedostatkom samopoštovanja i s potištenošću kao posljedicom suviška vremena.

U odgovorima na pitanje **od čega žive**, sudionici navode, uglavnom, vrlo konkretne izvore financija za vlasito "preživljavanje". Odgovore je bilo moguće razvrstati u sljedeće kategorije:

- pomoć roditelja (svi osim jednog mladića)
- rad na crno (13)
- pomoć centra za socijalnu skrb (bračni par)
- snalaze se "svakako i nikako" (nekolicina sudionika)

No kako zaista žive, najbolje pokazuje komparacija koju sugovornici čine između sebe i svojih zaposlenih vršnjaka. Neki od doslovnih odgovora sudionika glase:

Što je drukčije kad se radi:

- *njihovi prijatelji koji rade imaju manje vremena i više novaca*
- *zaposleni moгу i žele ići svuda, a nezaposleni ih ne mogu u tome pratiti jer nemaju novca*
- *zaposleni imaju plaću i voze aute, a nezaposleni ne*
- *zaposleni imaju veze*
- *zaposleni dođu s posla otuširaju se i idu spavati jer su umorni, ne vidim te ljude, zakopaju se*
- *zaposleni imaju novca, ali stalno su iscrpljeni*
- *zaposleni su više motivirani za posao*
- *zaposleni imaju sigurnost, ne razmišljaju što će biti sutra, mogu se organizirati*
- *kad si zaposlen upoznaješ nove ljude, sprijateljiš se, nije ti dosadno*

Većina sugovornika kaže da je financijska strana posla suština svega i da je materijalna strana posla važnija od uživanja u poslu, dok manji broj sudionika veći značaj pridaje odnosima na poslu, zadovoljstvu s poslom i sl. (2), ali nezaobilazno i financijskoj strani zapošljavanja i rada. U odgovorima sugovornika moguće je prepoznati prije svega ekonomsku funkciju rada, a potom i psihosocijalnu. To ne čudi budući da i neka druga istraživanja identificiraju materijalnu samostalnost kao najznačajniji diskriminativni čimbenik između zaposlenih i nezaposlenih mladih osoba (Poljšak-Škraban i Žorga, 2007).

Što sugovornici prosuđuju da im je nedostupno zato što su nezaposleni.

Iz čega su isključeni ili čega se moraju odreći zato što su nezaposleni?

- *volim putovanja, a za to treba novaca*
- *kad si zaposlen imaš beneficije, npr. možeš podići kredit*
- *stan (samostalan život)*
- *izlasci, društvo*
- *auto*
- *mlada sam, izlazila bih i odijevala se po modi*

Iz posljednja dva pitanja i odgovora proizlazi da većina mladih s kojima je vođen razgovor nije egzistencijalno ugrožena, odnosno ti mladi ljudi imaju "stan i hranu" ili kako se to obično kaže "krov nad glavom" najčešće kod roditelja (samo troje sugovornika živi samostalno), ali im nedostaje sve drugo da bi bili sretni i zadovoljni mladi ljudi, odnosno da bi mogli živjeti kao njihovi zaposleni vršnjaci. Time im je onemogućeno osamostaljivanje i zauzimanje ravnopravne pozicije u društvu vršnjaka te bavljenje interesima primjerenim mladima (odijevanje, putovanja, izlasci s društvom). Iako se kod nekolicine sudionika mogu prepoznati neki elementi socijalne isključenosti (isključenost iz tržišta rada zbog neadekvatne obrazovne razine, dugotrajne nezaposlenosti, povlačenja i resignacije; siromaštvo i izostanak trajnijeg izvora financija; povlačenje od društva, prijatelja, potpuna neinformiranost i pasivnost itd.), ipak je najčešće riječ o ekonomskoj dimenziji socijalne isključenosti i na tom području sudionici ovog istraživanja doživljavaju najveće razlike u odnosu na zaposlene vršnjake (posljedično se može govoriti i o dimenzijama kulturne i prostorne isključenosti, no ne primarno). Takva situacija prisiljava ih da prihvate bilo kakav posao na crnom tržištu rada ili bilo kakvu pomoć najbliže obitelji (često vrlo skromnu). To, međutim, samo prolongira ovisnost tih mladih ljudi i umanjuje šanse za osamostaljivanje, a time slabe i sve druge funkcije mladih u društvu,

posebice kad je riječ o mladima s poremećajima u ponašanju koje i dodatno treba poticati na osamostaljivanje i preuzimanje odgovornosti za vlastiti život. Tako, primjerice, ti mladi ljudi nemaju šansu natjecati se za stan ili dobiti stambeni ili neki drugi kredit, nisu osigurani, niti nemaju prava koja danas uživaju zaposlene osobe. Statusno su degradirani. Ako i verbaliziraju želju za nastavkom obrazovanja ili prekvalifikacijom, često se opravdavaju nemogućnošću plaćanja školarine, no je li samo o tome riječ, ne može se zaključiti, budući da ne postoje besplatni tečajevi ili edukacije.

Što sugovornici poduzimaju kako bi promijenili sadašnju situaciju, odnosno, što konkretno rade na tome da se zaposle

U odgovorima sugovornika bilo je moguće izdvojiti slijedeće kategorije koje se odnose na **konkretne aktivnosti i načine ne/trazjenja posla**:

- prate oglase preko Zavoda, preko novina, na tv, preko radija (većina sugovornika smatra da *oglasi predstavljaju zadovoljavanje forme, jer se već unaprijed zna tko će dobiti posao*). S tim u vezi, nekoliko sugovornika misli da *posao dobiju oni koji donesu "kuvertu"*). Svi sudionici koriste ovu strategiju traženja posla.
- izravno se raspituju u raznim organizacijama (*idem od firme do firme, od vrata do vrata, išao sam se ponuditi u školu u susjedstvu*). Ovu strategiju koristi troje sugovornika.
- povezuju se s ljudima, uspostavljaju kontakte (troje sugovornika)
- prihvaćaju / očekuju / traže pomoć prijatelja/ica (gotovo svi sugovornici navode nešto od toga)
- ne traže posao preko natječaja jer drže da se posao danas dobiva preko poznanstva (i sami su spremni danas-sutra zaposliti nekog preko veze ako će biti u takvoj prilici, mada sada to kritiziraju). Jedna sudionica koja je posao dobila regularnim putem misli da je to iznimka. O tome govori petero sugovornika.
- ništa (nedostaje im volja, motivacija ili adekvatna škola). Takav stav ima nekolicina sugovornika (3), ali umjesto njih se raspituju njihovi roditelji / partneri / prijatelji.

Na pitanje što očekuju od **Zavoda za zapošljavanje** i kako doživljavaju tu instituciju odgovore sudionika bilo je moguće razvrstati u dvije osnovne kategorije:

- Većina Zavod ne doživljava kao pomoć, niti u zapošljavanju, niti u financijskoj pomoći (*ni mama ni ja ne dobivamo pomoć na Zavodu, a treba novčana pomoć da mogu jesti nor-*

malno). Polovica sugovornika iznosi da ih iz Zavoda nikad ne zovu, a svakih 6 mjeseci rade plan zapošljavanja, a uopće se između toga ne javljaju. Nekolicina sugovornika se ljuti na zaposlenike Zavoda i ne razumijem što oni rade i tko ih plaća jer nikad me nisu nazvali, već samo gledam oglasnu ploču ili me samo rijetko nazovu. Samo dvoje sugovornika misli da bi se preko zavoda moglo dobiti posao.

- Prisutna je slaba informiranost o mogućnostima koje Zavod nudi (prekvalifikacije, tečajeve i sl.). Gotovo nitko (čak njih 17) ne zna ima li u zavodu takvih ponuda, programa, mogućnosti. Smatraju da bi trebalo biti.

Iako je većina sudionika razgovora prijavljena na Zavod za zapošljavanje, prema njihovom iskazu od zavoda dobivaju najmanju pomoć, nemaju povjerenje u tu instituciju, niti u zaposlene, više ih doživljavaju kao kontrolore, a ne pomagače, tako da je sve u svezi sa Zavodom, prema iskazu sudionika, samo puka formalnost. Oni sami, kao i njihovi roditelji, pokušavaju pronaći posao preko veza i poznanstava, bilo s osobama na važnim pozicijama u nekim organizacijama, bilo s poznanicima iz vlastitog kruga prijatelja ili rođaka. I sami najviše vjeruju u mogućnost zapošljavanja upravo na takav način (iako kritizerski gledaju na to, imaju ambivalentan stav prema takvoj opciji). Naravno, poseban problem su oni sugovornici koji ništa ne poduzimaju ili zbog pomanjkanja motivacije za zapošljavanje ili zbog već prisutne rezignacije. Kod tih sudionika razgovora (mada i kod drugih), više se angažiraju njihove obitelji / roditelji.

Posebno zabrinjava vrlo negativan stav i odnos sugovornika u istraživanju prema Zavodu za zapošljavanje kao ključnoj formalnoj državnoj instituciji za posredovanje u zapošljavanju. Činjenica je da, barem kad je riječ o sugovornicima u ovom istraživanju, Zavod ne percipiraju kao instituciju pomoći, podrške, povjerenja, nade, motivacije, ne nudi im izlaz niti u situaciji u kojoj su sada, niti za budućnost. I to je nešto što se treba mijenjati, posebice u načinu komunikacije i odnosa (partnerstvo), ponuda (ako ne zapošljavanja, onda barem drugih programa, primjerice prekvalifikacija, tečajeva, komunalnih i sl. radova). Nužno bi bilo, po uzoru na neke europske države, zakonom propisati rok od 6 mjeseci u kojem mladoj osobi treba biti ponuđen adekvatan posao (primjerice u Nizozemskoj). Sve to tim prije jer je riječ o rizičnoj / vulnerabilnoj skupini sudionika bilo zbog okolnosti u kojima žive, bilo zbog vlastitog neprihvatljivog ponašanja.

Od koga u ovom životnom razdoblju sugovornici dobivaju najviše pomoći i podrške i od čega se ona sastoji

U odgovorima sudionika na ovo pitanje prepoznate su slijedeće kategorije odgovora:

- od obitelji općenito (od roditelja, osim stana, hrane i novca, važna im je podrška roditelja jer ih tješe, hrabre, potiču, pomažu, htjeli bi da se zaposlim ne zato da me se riješe, već da meni bude bolje, roditelji me razumiju; od braće i sestara, baka i djedova; od muža (neugodno mi je stalno tražiti novce od muža). Jedna djevojka kaže "Meni je super, svi me razumiju, plate mi kavu, najviše mi pomaže brat, mama traži poslove, tata mi daje novac, prijateljica...". Pomoć i podršku obitelji imaju svi sudionici istraživanja, bez obzira na strukturu, odnose i objektivne mogućnosti obitelji.
- od prijatelja, djevojke, dragih ljudi. Ovdje je, najčešće, riječ o psihološkoj podršci i o tome govori većina sugovornika (13).
- od nikoga. Jedan mladić se sam uzdržava od rada na crno.

Neke sugovornike je sram tražiti i uzimati novac od roditelja (kažu *imam zdrave ruke i noge, pa mi je neugodno*). O tome sugovornici često govore (10), no ipak primaju i prihvaćaju financijsku pomoć svojih roditelja.

Sugovornici u ovom istraživanju, uglavnom, pomoć i podršku dobivaju od obitelji, ali smatraju da bi mladima najviše trebala pomoći država (putem prekvalifikacija, školovanja, novčane pomoći, uređenja države da sve funkcionira kako treba). Iako svi govore o novčanoj pomoći, materijalnoj pomoći, uloga članova obitelji i prijatelja puno je šira, pa sugovornici ističu emocionalnu i psihosocijalnu potporu koju od njih dobivaju (razumijevanje, utjehu, potporu, poticaj).

Kako se sudionici u istraživanju nose s nezaposlenošću

U odgovorima sugovornika bilo je moguće izdvojiti dvije kategorije (strategije) nošenja sa situacijom nezaposlenosti:

- prihvatanje, mirenje (ne razmišljam; ponekad sam frustrirana kad netko dobije posao, a nije za to kvalificiran, ali to brzo prođe; čeka se prava prilika; nemam drugog izbora). Tako razmišlja 8 sugovornika;
- nezaposlenost kao problem, postaju nestrpljivi, ljuti, rezignirani (*živci pomalo odlaze; sad kad sam zreliji to me smeta; vrijeme prolazi; dosada; ne mogu više ni spavati; ne mogu*

više čekati; otići ću van jer u Hrvatskoj nema budućnosti; nikako se ne nosim; treba bježati van iz Hrvatske; sram me je; teško mi je). Jedan mladić kaže da se osjeća kao "uvenuli cvijet" (a ima 24 g.).

Pitanju strategija nošenja sa situacijom nezaposlenosti (i problemima s tim u svezi) moguće je pristupiti i iz aspekta "naučene bespomoćnosti". Kod nekolicine sugovornika, kako je već i iz nekih ranijih odgovora bilo moguće pratiti, "isčitava" se doživljaj bespomoćnosti, odnosno nemogućnost kontrole te situacije, što može imati negativne posljedice po zdravlje pojedinca, odnosno uzrokovati psihičke poremećaje. U kontekstu koncepta socijalne isključenosti takav stav pridonosi povlačenju s tržišta rada, kao i ukupnoj socijalnoj izolaciji te ekonomskoj isključenosti, a povratno sve to vodi još težem uključivanju u tržište rada. Riječ je, kako je već ranije spomenuto, o spiralnom efektu. Vidimo da među ovim vrlo mladim sugovornicima nalazimo nekolicinu (2-3) kod kojih je taj proces već započeo. Njima je i najpotrebnija pomoć i socijalna podrška koju oni, s druge strane, upravo i najmanje dobivaju. Stoga treba uvoditi i specifične programe za psihičko osnaživanje mladih osoba kod kojih se susreće naučena bespomoćnost, ali koji i realno nemaju ili imaju nekvalitetnu socijalnu podršku. Zavod za zapošljavanje u tome može biti važan posrednik prema drugim institucijama, programima i stručnjacima.

Na dodatno pitanje u jednoj fokus grupi jesu li na koga ljuti zbog situacije u kojoj se nalaze, gotovo svi izjavljuju "Na državu." Zanimljivo je da su u istraživanju o glavnim razlozima nezaposlenosti u Hrvatskoj (Štimac Radin, 2002, 237) kao najvažniji uzrok mladi naveli neefikasnost državnog aparata, odnosno smatrali su da država ne poduzima ništa da smanji nezaposlenost i otvori nova radna mjesta. Percepcija države kao ključnog krivca za probleme nezaposlenih mladih, sugovornika u ovom istraživanju, može se prepoznati u brojnim odgovorima.

Kako sugovornici razmišljaju o budućnosti, kako vide svoju budućnost, gdje i od koga očekuju pomoć i što sami mogu napraviti

U odnosu na očekivanja od budućnosti odgovore sugovornika na ovo pitanje razvrstali smo u tri kategorije:

- optimizam i vjera u sebe / državu / druge ili jednostavno u sudbinu (Nešto se već bude dogodilo; Hrvatska će ući u EU; ipak se malo pokreće; iako ne vidi napredak u budućnosti drži da puno ljudi tako živi, pa će doći i mojih 5 minuta ili ću dobiti na lotu; osobni angažman

u politici; samo se može zaraditi sa svojih 10 prstiju; neka političari uzmu sebi, al neka daju i narodu; zaposliti ću se po rodbinskoj vezi u dobroj firmi i tamo ću ostati; s bratom planiram otvoriti neki svoj biznis i maknuti se od lošeg društva; zaposliti se, a onda završiti školu jer sada ne mogu jer nemam novaca; mirovinski fondovi će se ionako raspasti, pa smo sami osuđeni na brigu o sebi. Određenu razinu optimizma pokazuje 12 sugovornika.

- pesimizam (još uvijek ne vidim budućnost i ne očekujem nikakvu pomoć; ne želim o tome razmišljati - prestrašno mi je; trudim se ne razmišljati - možda ću preseliti; u Hrvatskoj neće biti promjene još 20 g. i još nismo shvatili i snašli se u tim promjenama; danas je došlo do promjene paradigme, pa se živi zato da bi se radilo, a na to ja nisam spremna; svi su vani na kavi, ali na kredit). Tako razmišlja nekoliko sugovornika (4).
- smjernice za promjene na razini države (uvesti reda u državi, promijeniti zakone; platiti noćne i prekovremene; država treba vršiti nadzor i kontrolu rada; kontrolirati privatnike; institucije trebaju poštovati prava čovjeka; nije mi bitna plaća nego odnosi na poslu jer ako za nekog radim ne želim da me taj tlači; uvesti reda kod zapošljavanja prema kvalifikaciji). Na ovaj način razmišlja 12 sugovornika.

Gotovo svi sugovornici ističu da im je kod zapošljavanja / budućeg posla važna sigurnost (da svaki mjesec stiže plaća, barem za podmirenje osnovnih troškova). Zato bi, gotovo svi, najviše željeli raditi u državnim poduzećima / službama, a nikako ne kod privatnika. Očigledno je da "država" u doživljaju mladih u riziku ili s poremećajima u ponašanju predstavlja oslonac sigurnosti i povjerenja, velikih očekivanja, potrebe za zaštitom od nimalo lake svakodnevice.

Odgovori sugovornika na dodatna pitanja koja su se pojavila tijekom razgovora:

- većina misli da imaju potrebne radne vještine, a ako dobiju posao vjeruju da će stvoriti radne navike i odgovornost;
- na izravno pitanje bi li išli raditi izvan Hrvatske većina odgovara da ne bi, jer *makar vani ljudi imaju posao, oni su robovi; imaš dobru plaću, ali si uvijek stranac; nije važno puno novca, već kvaliteta života; što si stariji bliže ti je manje mjesto;*
- sugovornici, posebno oni s poremećajima u ponašanju, često žive u necjelovitim obiteljima gdje i drugi članovi imaju problema sa zapošljavanjem ili održavanjem na poslu, primaju

- socijalnu pomoć ili invalidsku mirovinu ili pak nemaju nikakve prihode i sl. No, i takve obitelji su im veća potpora i pomoć nego bilo tko drugi;
- specifičnost mladih koji žive na otoku zbog turizma i sezonskog zapošljavanja. Misle da se isplati raditi sezonske poslove jer se upisuju u radnu knjižicu, pa se može prikupiti staž koji svi traže, a i upoznati ljude koji mogu pomoći (*“Po ljeti se ubijamo od posla, a po zimi punimo baterije”*);
 - djevojke koje su završile fakultet kažu da su “prekvalificirane” za ono što se na tržištu rada traži, ali još nisu spremne odustati od posla / zapošljavanja u struci (možda nakon 10 g.);
 - kod muških sugovornika s poremećajima u ponašanju, češće majke / roditelji kupuju oglašnike, traže posao, kažu im da nazovu, raspituju se umjesto njih (npr. *mama kaže “Nazovi, pitaj za posao”*);
 - na kraju razgovora neki sugovornici su imali potrebu iskazati svoje zadovoljstvo razgovorom i to su komentirali na slijedeći način *“Prosvijetlile su mi se neke stanice u glavi”*; *“Upoznali smo se i idemo zajedno na kavu”*; *“Dobio sam neke ideje, informacije”*; *“Danas će mi vrijeme brže proći jer se bar nešto događalo”*.

Dobivene rezultate razmatrali smo i kroz podjelu na rizične i zaštitne čimbenike te ih doveli u vezu s dimenzijama socijalne isključenosti prema Kronaueru, kako bismo bolje organizirali i razumjeli rezultate te eventualno prepoznali konkretnije načine rješavanja situacije nezaposlenosti mladih u riziku i/ili s poremećajima u ponašanju.

U odnosu na rizične i zaštitne čimbenike identificirane u odgovorima sudionika istraživanja, nažalost, može se konstatirati da je rizičnih čimbenika daleko više nego zaštitnih, odnosno, da ih sugovornici puno više percipiraju. Stoga ćemo krenuti od rizičnih čimbenika koje sugovornici eksplicitno ili implicitno navode u svojim odgovorima na prethodna pitanja. Riječ je o slijedećim **rizičnim čimbenicima**, odnosno rizicima od statusa nezaposlenosti i socijalne isključenosti:

- većina sugovornika nije imala jasan koncept vlastite budućnosti u odnosu na profesionalnu orijentaciju i zapošljavanje te planiranje vlastitog života, pa je moguće govoriti o izostanku životnog plana, orijentacije na budućnost;
- izbor i završavanje škole / profesionalnog obrazovanja daleko je češće pod utjecajem nekih drugih okolnosti, a ne želja i interesa mladih ili potreba društva;
- formalno tržište rada nedostupno je ovim mla-

dim ljudima iz brojnih razloga (niska ili previ-soka kvalifikacija, etnička pripadnost, sezonski posao, poteškoće u ponašanju i emocionalnim reakcijama). Traži se, npr. da mlada osoba ima iskustvo, a nema ga gdje steći, potražnja je za nekim drugim zanimanjima, a ne onima koja su oni završili, ovi mladi ljudi najčešće mogu ostvariti niska primanja i nesigurno / kratkotrajno zapošljavanje te raditi teške fizičke poslove zbog čega i dalje ostaju u riziku od nezaposlenosti. Često je riječ o mladima koji u svojim socijalnim mrežama nemaju osobe koje bi ih mogle poduprijeti u snalaženju na tržištu rada;

- većina sugovornika može ostvariti radni odnos samo u privatnom sektoru koji se, prema iskazu sudionika, pokazao kao izuzetno problematičan i rizičan (iskorištavanje od strane poslodavaca, loš odnos poslodavca prema zaposlenicima, slabe plaće, nesigurnost);
- karakteristike osobnosti kod nekih od sugovornika, također, su se pokazale kao rizičan čimbenik, posebice kad je riječ o teškoćama u komunikaciji (bilo da je riječ o eksternaliziranim ili internaliziranim poremećajima ponašanja i osobnosti);
- prevelika količina neiskorištenog i neorganiziranog slobodnog vremena;
- dugotrajna nezaposlenost, tj. nezaposlenost koja traje jednu i više godina (kod mladih koji imaju samo nešto više od 20 godina života!) nerijetko kod sugovornika izaziva *strah od budućnosti* bez posla i bez šansi za zapošljavanje (bez obzira radi li se o uzroku ili posljedici takvog stanja). To se često očituje pasiviziranjem mladih, rezignacijom, pesimizmom, nemotiviranošću, nesigurnošću ili pak ljutnjom, okrivljavanjem svih drugih za situaciju u kojoj su se našli, formiranjem negativnih stavova prema društvenim vrijednostima, nerealnim uvidom itd.;
- ovisnost o drugima, nesamostalnost, nesloboda;
- samoinicijativna marginalizacija, povlačenje i isključivanje;
- visoko (završen fakultet), kao i nisko obrazovanje (završena osnovna škola);
- vrsta nezaposlenosti - nezainteresiranost i nemotiviranost za rad, a ne nemogućnost zapošljavanja, odnosno neprihvatanje određenih poslova.

Kao **zaštitni čimbenici** koje je bilo moguće u odgovorima sugovornika izdvojiti nalaze se:

- obitelj (kod svih sugovornika);
- prijatelji (kod većine sugovornika);

Tablica 2. Rizični i zaštitni, osobni i socijalni čimbenici

	Rizični čimbenici	Zaštitni čimbenici
Individualni	<ul style="list-style-type: none"> • neadekvatno obrazovanje • problemi prihvaćanja autoriteta • tjelesna slabost, a bez škole se uglavnom mogu dobiti fizički poslovi • spolna diskriminacija - mlade žene ne žele zaposliti jer će roditi • rezignacija, odustajanje, strah od budućnosti • nepostojanje životnog plana • višak slobodnog vremena • doživljaj ovisnosti o drugima • nezaposlenost duža od 1 godine • negativizam prema pojedincima i institucijama 	<ul style="list-style-type: none"> • aktivne strategije suočavanja • prijedlozi za rješenje situacije • posjedovanje ili sposobnost razvijanja vještina i navika potrebnih za zapošljavanje • motivacija za rad • želja za nastavkom školovanja ili prekvalifikacijom
Socijalni	<ul style="list-style-type: none"> • državne (obrazovne i socijalne) institucije i službe ne nude pomoć mladima u zapošljavanju u odnosu na pripremu mladih za prijelaz iz obrazovnog u radni sustav, za prilagođavanje potrebama tržišta rada, za stjecanje veće kompetentnosti na brojnim područjima važnim za zapošljavanje i osamostaljivanje • država ne vodi brigu o zaposlenim građanima, posebice onim zaposlenima u privatnom sektoru, odnosno država nema usaglašena jednaka prava za sve zaposlene i jednake obveze za sve poslodavce (reguliranje zakona i dogovora te kontrole) • nepotizam, korupcija 	<ul style="list-style-type: none"> • obitelj • prijatelji • rad na crno

Tablica 3. Rizični čimbenici prema dimenzijama socijalne isključenosti izoliranim u ovom istraživanju

Dimenzije socijalne isključenosti	Rizični čimbenici (individualni i socijalni)
Isključenost iz tržišta rada	<ul style="list-style-type: none"> • VSS ili NKV • pomanjkanje radnog iskustva • slabe plaće • obrazovanje ne prati potrebe tržišta rada • slaba motivacija za obrazovanje • nepotizam • problemi rada u privatnom sektoru • zavod za zapošljavanje nije viđen kao posrednik u zapošljavanju • samoisključivanje
Ekonomska isključenost	<ul style="list-style-type: none"> • ovisnost o obitelji ili drugim osobama / institucijama • odricanja na brojnim područjima • nemogućnost osamostaljivanja
Socijalna izolacija	<ul style="list-style-type: none"> • vremenom dolazi do samoisključivanja
Institucionalna isključenost	<ul style="list-style-type: none"> • zavod za zapošljavanje ne nudi pomoć i podršku, odnosno programe za nezaposlene • obrazovni sustav se ne bavi nezaposlenima • nezaposleni ne predstavljaju interes i ne mogu koristiti usluge raznih institucija, npr. banaka

- rad na crno⁴ (kod 2/3 sugovornika čime ipak djelomično ostvaruju poziciju zaposlenosti i prednosti koje ona donosi);
- aktivne strategije suočavanja s nezaposlenosti te optimizam i vjera u sebe i druge, neodustajanje;
- prijedlozi za rješenje vlastite situacije (pomoć države, uvesti red u državi)

U tablicama koje slijede rizični i zaštitni čimbe-

nici, identificirani u ovom istraživanju, razvrstani su prema individualnim i socijalnim čimbenicima (tablica 2) te prema dimenzijama socijalne isključenosti (tablica 3).

5. ZAKLJUČNA DISKUSIJA

Nezaposlenost, prema rezultatima ovog istraživanja, sigurno predstavlja kontinuirani rizični čimbenik, bilo da je uzrok ili posljedica isključenosti iz tržišta rada. Naime, većina mladih, sudionika istraživanja, prijavljena je na Zavod za zapošljavanje, no od strane te institucije, prema njihovom iskazu, ne dobiva značajniju pomoć i podršku u rješavanju statusa nezaposlenosti, u psihosocijalnoj podršci i sl. Sudionici istraživanja Zavod ne doživljavaju kao

⁴ Rad na crno, kao i drugi postmoderni oblici zapošljavanja (zapošljavanje na određeno vrijeme, samozapošljavanje, sa skraćenim radnim vremenom i sl.) mogu imati dvostruku ulogu i učinak, i rizični i zaštitni, no ovdje smo se odlučile za ovaj drugi jer ga na taj način i sami mladi doživljavaju, istina, kao prijelaznu fazu. Jedan sugovornik čak navodi da mu je i bolje raditi na crno jer ne plaća poreze, radi više poslova odjednom, dogovara se s poslodavcima i sl. No, većina sugovornika nema takva iskustva.

instituciju pomoći i podrške, pa su njihova očekivanja od te institucije smanjena. Posao, pretežito na crno, traže samostalno, različitim načinima. Ako i očekuju pomoć državnih / društvenih institucija, obraćaju se na centar za socijalnu skrb (razlog vjerojatno treba tražiti i u načinu izbora sugovornika).

Iako je ekonomska isključenost, odnosno, depri-vacija i ovisnost redovito prisutna kod gotovo svih sugovornika, prema iskazu samih sudionika, socijalna izolacija je rijetko prisutna jer, većina njih, zadržava prijateljske i obiteljske odnose. Kao i u nekim sličnim istraživanjima (Kieselbach, 2003), tako se i ovdje pokazalo da nezaposleni mladi s kojima je vođen razgovor ne trpe značajniju kritiku i osudu uže socijalne mreže (obitelji, prijatelja) jer je uvriježen stav da je danas, u Hrvatskoj, vrlo teško ostvariti formalnu razinu zaposlenosti te da je veliki broj ljudi danas u sličnoj situaciji. Također, u Hrvatskoj još uvijek nema stroge diferencijacije među različitim društvenim slojevima, a posebno je takva situacija manje prisutna među mladim ljudima. Stoga sudionici našeg istraživanja često govore da ih prijatelji ne odbacuju, ne izbjegavaju zato što ne rade ili nemaju novca. Međutim, oni sami se povlače jer ne mogu slijediti svoje zaposlene vršnjake, posebice kad je riječ o zadovoljavanju psihosocijalnih potreba za koje su nužna financijska sredstva (druženje, putovanja, izlasci, odjeća, stanovanje). Pa ni obrazovna razina nije prepreka stvaranju i održavanju dobrih odnosa među prijateljima ili partnerima (jedan sugovornik kaže *“Moja cura studira, a ja imam samo osnovnu školu.”*). “Krivnja” za nezaposlenost, stoga se s osobne prebacuje na društvenu, odnosno državnu razinu i, gotovo, kod svih sudionika razgovora ljutnja, kao i očekivanja da se situacija promijeni na bolje, usmjerena je prema “državi”, odnosno društvenim i političkim institucijama, političarima, gradskim dužnosnicima, kao i već spomenutim stručnim osobama u centrima za socijalnu skrb. Moguće je stoga zaključiti da su najveća očekivanja nezaposlenih mladih, sugovornika u ovom istraživanju, u rješavanju njihove situacije nezaposlenosti, usmjerena prema državi, dok prema samoiskazu tih mladih osoba proizlazi da od “države” u sadašnjoj situaciji dobivaju najmanju pomoć i podršku, odnosno, gotovo nikakvu (barem je oni ne prepoznaju). Najveću pomoć i podršku dobivaju od najuže obitelji.

Gotovo identični rezultati dobiveni su istraživanjem Kieselbacha (2003) u tri južnoeuropske države (Italija, Španjolska i Grčka) te je moguće zaključiti da Hrvatska, ne samo zemljopisno, već i u drugim aspektima ispitivanim ovim istraživanjem, slijedi

trend južnoeuropskih država. Razlike je, možda, moguće tražiti u težim uvjetima preživljavanja nezaposlenih mladih u našoj zemlji zbog većeg materijalnog siromaštva kao posljedice nedavnih političkih i društvenih događanja (rat, tranzicija), odnosno povijesnih različitosti (ostaci u navikama iz socijalističkog društvenog sustava).

Prostorna i kulturna isključenost u našem se istraživanju nisu pokazale posebno naglašenima (više kao posljedica ekonomske isključenosti), za razliku od institucionalne. Tako je iz odgovora gotovo svih sudionika istraživanja koji se odnose na pomoć i podršku društvenih institucija očigledno da ona ne postoji, odnosno mladi je ne percipiraju. Neke od takvih mogućnosti nisu im dostupne upravo iz razloga nezaposlenosti, npr. ne mogu podići kredit ili platiti školarinu za nastavak školovanja ili prekvalifikacije i sl.

Iz prezentiranih rezultata proizlazi da država premalo čini i brine za svoje nezaposlene građane, u ovom slučaju mlade u riziku i/ili s poremećajima u ponašanju, prema iskazu samih sudionika istraživanja. Djelomično je moguće govoriti o nezainteresiranosti i neinformiranosti nezaposlenih mladih sudionika ovog istraživanja, posebice kada je riječ o mladima s poremećajima u ponašanju. Čini se ipak, više je riječ o stvarnom siromaštvu politike i programa za nezaposlene mlade ljude u Hrvatskoj, no posebice za one u riziku ili s poremećajima u ponašanju jer je riječ o višestruko vulnerabilnoj mladeži. Njihov osjećaj prepuštenosti sebi ima vrlo realna uporišta u svakodnevicu koju žive. Ostaje činjenica da bi, država, zaista i mogla i trebala daleko više se angažirati i brinuti za nezaposlene osobe općenito te posebno za one koji se nalaze u riziku zbog okruženja u kojem žive ili zbog poremećaja u vlastitom ponašanju i emocijama. Neke od mogućnosti vidimo u slijedećim aktivnostima i mjerama koje proizlaze iz razgovora i prijedloga naših sugovornika:

- obrazovni sustav staviti u odnos s potrebama tržišta rada;
- obrazovanje učiniti praktičnijim i životnijim, korisnim za buduću život pojedinca i društva (za većinu sudionika u istraživanju, posebice onih s poremećajima u ponašanju, redoviti program školovanja predstavlja prepreku za završetak školovanja);
- mlade bolje informirati, voditi i usmjeravati prilikom odabira škole / zanimanja (upravo u skladu s prethodna dva prijedloga);
- dati podršku mladima u školovanju prema osobnim interesima i sposobnostima te im pomoći u planiranju budućnosti (primjerice, programi / projekti u školi i lokalnoj zajednici);

- službe za posredovanje u zapošljavanju (stvoriti u partnere nezaposlenima (senzibilizacija zaposlenih za situaciju u kojoj se nalaze nezaposleni, usvajanje komunikacijskih vještina, participacija nezaposlenih);
- lokalno, ali i na nacionalnoj razini, osigurati ponudu besplatnih nastavka školovanja, prekvalifikacija, aktivnosti za smisleno provođenje slobodnog vremena tijekom razdoblja nezaposlenosti (smisao i struktura dana je od posebnog značaja);
- omogućiti kraća zapošljavanja tijekom razdoblja nezaposlenosti radi stjecanja određene financijske koristi i mogućnosti osiguranja egzistencije te stjecanja radnog iskustva i radnih kompetencija (za koja ne treba posebna kvalifikacija ili organizirati prijelazne mogućnosti);
- u suradnji sa sindikatima definirati i ujednačiti prava radnika bez obzira na vrstu poslodavca (minimalna plaća, godišnji odmor, bolovanje, regres, radno vrijeme, odnosi i komunikacija prema zaposlenima) te definirati rok u kojem mladoj osobi mora biti ponuđen primjeren posao (npr. 6 mjeseci kao u Nizozemskoj);
- vršiti rigoroznu kontrolu i nadzor poštovanja prava radnika;
- briga o ukupnom zdravlju pojedinca tijekom nezaposlenosti (fizičkom i psihičkom);
- razvijati nove pristupe nezaposlenima (projekti, samozapošljavanje, orijentacija na teško zapošljive itd.).

Prethodno navedeno moguće je promatrati i u kontekstu mjera koje neke države EU poduzimaju kako bi pomogle mladima pri zapošljavanju, ali i šire. Riječ je o mjerama koje Bezić (2002, prema Rapuš-Pavel, 2005b, 228) predstavlja na slijedeći način:

- preventivne mjere koje su usmjerene na smanjivanje stope prekida školovanja uz podizanje kvalitete obrazovanja i njegovo prilagođavanje interesima i potrebama pojedinca i tržišta rada te razvijanje djelatnosti profesionalne orijentacije;
- ciljano usmjereni projekti dio su sustava i odvijaju se u razdoblju od prestanka školovanja do prvog zaposlenja jer je razdoblje do prvog zaposlenja duže i mladi uvijek teže pronađu posao;
- alternativni oblici profesionalnog obrazovanja koji se odvijaju izvan formalnog školskog sustava.

Konačni zaključak bi mogao glasiti da je za sve sugovornike, koji jesu i koji nisu značajnije

usmjereni i motivirani za rad i zapošljavanje, status nezaposlene osobe opterećujuća dimenzija svakodnevnog života i ukupnog funkcioniranja koja utječe na mogućnost odabira životnog stila, komunikacije, odnosa. Pritom se ekonomska ovisnost i institucionalna isključenost pokazuju najznačajnijima. Ekonomski status i mogućnost osamostaljivanja, status u društvu, način provođenja slobodnog vremena, izbor društva, sadržaja, raspored i organizacija života te smisao života (mogućnost planiranja partnerskih odnosa, potomstva, budućnosti, ostvarenja planova i želja itd.) kod mladih ljudi počinje ovisiti o zapošljavanju, odnosno status nezaposlene osobe ima utjecaja na sve prethodno rečeno. Mladi u riziku ili s poremećajima u ponašanju nemaju dovoljno zaštitnih čimbenika (individualnih ili socijalnih) koji bi umanjili negativne utjecaje koji proizlaze iz statusa nezaposlene osobe. Stoga, kako je iz rezultata bilo vidljivo, veću ulogu u procesu njihova osamostaljivanja, tj. omogućavanja uvjeta za postupno osamostaljivanje i preuzimanje osobne odgovornosti za svoj život, nedvojbeno velikim dijelom trebaju preuzeti društvene strukture i institucije, stvarajući uvjete za njihovu participaciju u svakodnevnom životu. S jedne strane u stvaranju boljih uvjeta za zapošljavanje, a s druge u radu s mladima s poremećajima u ponašanju na razvoju navika, uvida, vrijednosti, razvoja komunikacijskih vještina, razvoja karaktera prije stupanja u područje rada.

U zaključku o značenju rada u životu pojedinca Šverko (1991, 51) konstatira da rad za svakog pojedinca ima različito značenje, od toga da može biti središnja životna aktivnost do toga da ga se može doživjeti kao jednoličnu i nesadržajnu aktivnost kojom se osigurava osnovna egzistencija. U razgovoru sa sugovornicima u ovom istraživanju nameće nam se zaključak da je za naše sugovornike značenje rada, barem u ovom trenutku njihova života, doživljeno, prije svega, kroz ekonomski, odnosno egzistencijalni smisao. Riječ je, sigurno, ne samo o malom broju sugovornika, već i o namjernom uzorku, tj. sudionicima koje smo izabrali za sudjelovanje jer kod njih postoje određeni rizici u okruženju i/ili u njihovom ponašanju te nam nije namjera izvoditi generalizacije. No da bi mladi uopće mogli krenuti prema osamostaljivanju, traženju vlastitog puta ili formiranju obitelji, ekonomski aspekt, čini se prema rezultatima ovog istraživanja, dolazi na prvo mjesto.

LITERATURA:

- Ajduković, D. (2008): Odgovornost istraživača i valjanost kvalitativne metodologije. (U) Koller-Trbović, N. i Žižak, A. (ur.): Kvalitativni pristup u društvenim znanostima. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb. 37-55.
- Izvešće UNDP Croatia (2006): Kvaliteta života u Republici Hrvatskoj i rizik od socijalne isključenosti. Kvalitativno istraživanje na fokus grupama. TARGET d.o.o. za istraživanje tržišta, Zagreb.
- Kieselbach, T. (2003): Youth unemployment and the risk of social exclusion: comparative analysis of qualitative data. (U) Blasco, A.L., McNeish, Walther, A. (ur.): Young People and Contradictions of Inclusion. Towards Integrated Transition Policies in Europe. The Policy Press. 43-65.
- Krizmanić, M. (1991): Može li psihologija pomoći održavanju zdravlja i liječenju bolesti. (U) Kolesarić, V., Krizmanić, M., Petz, B. (ur.): Uvod u psihologiju. Grafički zavod Hrvatske, Zagreb. 379-449.
- Matković, T., Štulhofer, A. (2006): Istraživanja socijalne isključenosti: empirijska analiza. (U) Starc, N., Ofak, L., Šabić, Š. (ur.): Siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost. UNDP. Zagreb. 26-38.
- Poljšak-Škraban, O., Žorga, S. (2007): Nekatere psihološke značilnosti mladih (ne)zaposlenih. (U) Dekleva, B., Rapuš-Pavel, J., Zorc-Maver, D. (ur.): Prehodi v svet dela - izbira ali nuja? Pedagoška fakulteta Univerza v Ljubljani. Ljubljana. 85-103.
- Potočnik, D. (2006): Obrazovni resursi i zapošljivost mladih. (U) Ilišin, V. (ur.): Mladi između želja i mogućnosti. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Zagrebačka županija, Zagreb. 93-141.
- Raboteg-Šarić, Z., Rogić, I. (2002): Daleki život, bliski rub. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži i Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.
- Rapuš-Pavel, J. (2005a): Delo je luksuz. Mladi o iskušnjah brezposlenosti. Pedagoška fakulteta v Ljubljani, Ljubljana.
- Rapuš-Pavel, J. (2005b): Čimbenici rizika od nezaposlenosti kod mladih - slovensko iskustvo. *Dijete i društvo*. 7 (1). 224-236.
- Štimac Radin, H. (2002): Rizici nezaposlenosti. (U) Ilišin, V. i Radin, F. (ur.): Mladi uoči trećeg milenija. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb. 231-259.
- Šućur, Z. (2004): Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija. *Revija za sociologiju*. 35 (1-2). 45-60
- Šućur, Z. (2006): O pojmu socijalne isključenosti i Hrvatsko iskustvo. (U) Starc, N., Ofak, L., Šabić, Š. (ur.): Siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost. UNDP Hrvatska. Denona d.o.o., Zagreb. 10-26.
- Šverko, B. (1991): Značenje rada u životu pojedinca: radne vrijednosti, važnost rada i otuđenje. (U) Kolesarić, V., Krizmanić, M., Petz, B. (ur.): Uvod u psihologiju. Grafički zavod Hrvatske, Zagreb. 17-57.
- Šverko, B., Galešić, M., Maslić Seršić, D. (2004): Aktivnosti i financijsko stanje nezaposlenih u Hrvatskoj. Ima li osnova za tezu o socijalnoj isključenosti dugotrajno nezaposlenih osoba? *Revija za socijalnu politiku*. 11 (3-4). 283-298.
- Šverko, B., Galić, Z., Maslić Seršić, D. (2006): Nezaposlenost i socijalna isključenost: longitudinalna studija. *Revija za socijalnu politiku*. 13 (1). 1-14.
- Zajednički memorandum o socijalnom uključivanju Republike Hrvatske: ključni izazovi, prijedlozi mjera i zaključci (2007). Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi RH.
- Žorga, S., Poljšak-Škraban, O. (2007): Nezaposlenost, stres in zdravje. (U) Dekleva, B., Rapuš-Pavel, J., Zorc-Maver, D. (ur.): Prehodi v svet dela - izbira ali nuja? Pedagoška fakulteta Univerza v Ljubljani. Ljubljana. 19-32.

UNEMPLOYMENT AND SOCIAL EXCLUSION OF YOUNG PEOPLE IN CROATIA: PERSPECTIVE OF UNEMPLOYED YOUTH AT RISK OR WITH BEHAVIOUR DISORDERS

SUMMARY

Main goal of this paper is to provide insight into perspective of unemployed youth at risk or with potential risks in environment, about status and experience of being unemployed. Krounauer model of social exclusion was taken as the base for interpretation of risk factors related to unemployment. Mentioned model is defined with six dimensions: exclusion from labour market, economic exclusion, social isolation, institutional exclusion, spatial and cultural exclusion. Five focus groups with 19 unemployed youth (age from 18 to 27 years) from 4 cities in Croatia and from two types of institutions (croatian employment service and center for social welfare) have been conducted. Results implicate that unemployment represents important factor for integration and independence of youth, and relevant risk factor especially for economical exclusion. However, result shows that unemployment does not lead to social isolation as third key dimension in social exclusion model. These results are, to some extent, similar to results in other countries in EU, especially in south-east European countries (Italy, Spain, Greece) where research results show that unemployment do not necessarily leads to social exclusion due to the strong family and friends support. Results can be used for the creation of public strategies in coping with risk of (longterm) youth unemployment and also with risk of their social exclusion.

Key words: *youth in risk, unemployment, social exclusion, perspective of unemployed, focus groups*